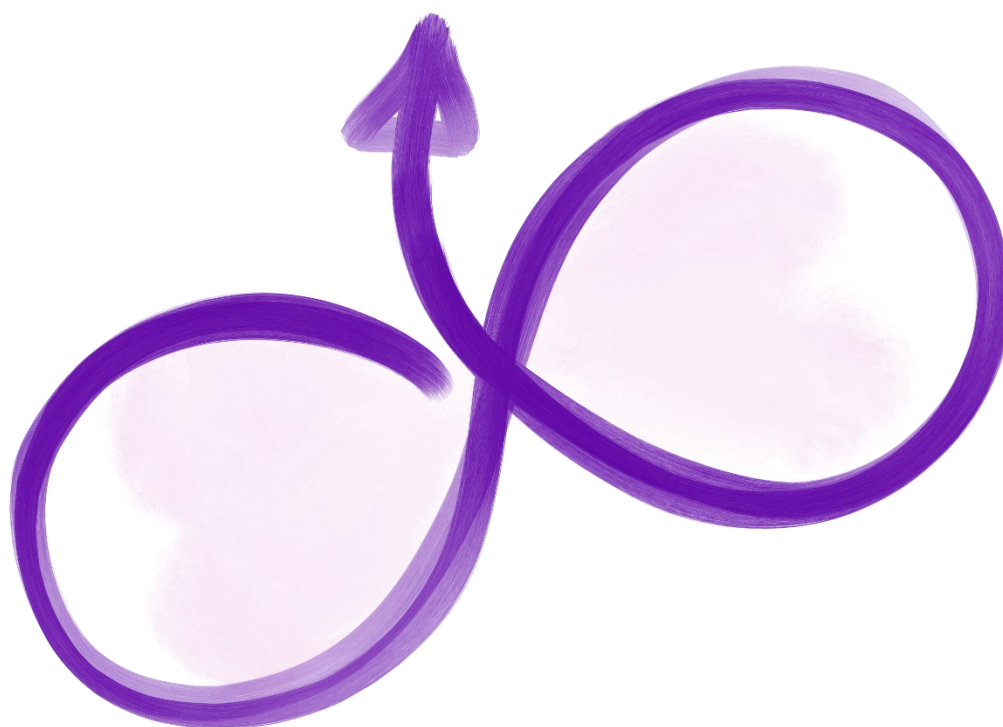

SAMENLEREN

Een visie op duurzaam onderwijs; samenleren & samenleven

2021 Linda van Ooijen-van der Linden

Dit materiaal valt onder een [Creative Commons Attribution 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Inhoud

Voorwoord	3
§ 1 Willen, voelen, weten en begrijpen.....	4
§ 2a Patroonherkenning	7
§ 2b Structuur.....	9
§ 3 Constructieve communicatie.....	11
§ 4 Onderzoekende basishouding	13
§ 5 <i>Magic zones</i> maken <i>en</i> gebruiken	15
§ 6 KARMA: Kiezen, Accepteren en Realiseren – Moeite en Aandacht	18
§ 7 Onderzoeken vanuit perspectieven en rollen	19
§ 8 Duurzaam leren: Vrijheid, verantwoordelijkheid en verandering	21
§ 9 Zorgen voor de kwaliteit van duurzaam leren – wie kan wat doen?	23
Bronvermelding	25

Voorwoord

Welkom! Zoals de titel al aangeeft gaat deze tekst over een visie op duurzaam onderwijs, samenleren en samenleven. Met duurzaam bedoel ik dat mensen in onderwijs leren wat ze nodig hebben om constructief verschillende rollen te vervullen in de samenleving, op een manier waar zorg uit spreekt voor henzelf en alles en iedereen in hun omgeving. Constructief en zorgzaam (leren) samenleven betekent in mijn ogen in ieder geval (leren) omgaan met vrijheid en verantwoordelijkheid. Hoe doe je dat, wat is daarvoor nodig? Een heleboel. En het is ook nooit klaar, want het leven bestaat vooral uit verandering en onzekerheid. Daar moeten we dus ook mee (leren) omgaan.

De kern van (leren) omgaan met vrijheid en verantwoordelijkheid en alles wat er bij komt kijken om constructief en zorgzaam samen te leven is volgens mij een onderzoekende basishouding. Die kan er voor zorgen dat je jezelf, anderen en de wereld beter leert begrijpen. Als je vanuit een onderzoekende basishouding leeft, leer je wat wel en niet werkt, voor wie, onder welke omstandigheden en om welke redenen. Als je vanuit een onderzoekende basishouding leeft, leer je flexibel, veerkrachtig en sensitief omgaan met verandering, vrijheid en verantwoordelijkheid.

Als duurzaam onderwijs dit waar wil maken, vraagt dat van docenten en andere betrokkenen niet alleen een onderzoekende basishouding, maar ook een mindset waarin de complexiteit van het leven en menselijk maatwerk verbonden worden met alle laagjes en onderdelen van onderwijs en leerprocessen. Vanwege hoe mensen in elkaar steken, vraagt dat gepaste aandacht voor angst en vertrouwen. We zijn makkelijk bang en verliezen makkelijk ons vertrouwen. De kunst is dus om te blijven leren, ook als je eigenlijk niet durft en om zo vertrouwen op te (leren) bouwen. En dat zit hem in wat we samen doen.

Ik heb er alle vertrouwen in dat we duurzaam onderwijs kunnen maken en ik wil onderzoeken hoe we dat het beste kunnen doen. Ik wil begrijpen hoe dat maatwerk werkt en doelgericht bij kunnen sturen als dat nodig blijkt. Daar heb ik allerlei ideeën over en deze tekst is een manier om de basis van die ideeën te delen, ze van hieruit verder uit te kunnen werken en te onderzoeken. Het is een manier waarop ik één van mijn rollen invul en ik hoop er mee bij te dragen aan duurzaam samenleren en samenleven.

Dankjewel alvast voor je aandacht en je tijd!

Linda van Ooijen-van der Linden

April 2021

§ 1 Willen, voelen, weten en begrijpen

Iedereen is uniek *en* er zijn een paar dingen die we allemaal delen. We willen leven. En niet zomaar, we willen *leven*. Dat gaat niet zonder *leren*. Zolang je leeft, leer je. Ook als je het niet bewust doet en zelfs als je het niet wil. Je pikt dingen op, bewust of onbewust en daar pas je je gedrag op aan. Als docent wil je die leerprocessen zo optimaal mogelijk vormgeven, begeleiden en faciliteren.

Het zit in de aard van het beestje ‘mens’ om er bij te willen horen en zich gezien, gehoord en geliefd te *willen* voelen. Tegelijkertijd hebben we allemaal gevoelens en ervaringen die moeilijk (of niet) in woorden of anderszins te vangen zijn en die we daardoor niet (volledig) met een ander kunnen delen. Vanwege de basale behoefte aan verbondenheid is dat iets angstigs; we hebben angst voor eenzaamheid, angst om niet gekend te worden, om niet écht gezien te worden. Naast deze angst voor eenzaamheid is er ook niets zo menselijk als angst voor de dood, angst voor zinloosheid en angst voor vrijheid, of vooral de bijbehorende verantwoordelijkheid voor het eigen doen en laten.

Deze angsten hebben met elkaar te maken. Los van of je gelooft in een vorm van hiernamaals of reïncarnatie, is één van de weinige zekerheden in het leven dat het leven zoals je dat nu ervaart, in tijd beperkt is. Het houdt een keer op. En we weten niet wat er daarna komt. Er zijn allerlei ideeën over, maar zeker weten doen we het niet. Angst voor de dood hangt samen met angst voor het onbekende. De meeste mensen vinden verandering spannend en/of stressvol. Het bekende is comfortabel en bij veranderingen komt meestal onzekerheid kijken. En de transitie van leven naar dood is nogal een verandering. Stabiliteit en rust geven juist een gevoel van zekerheid en controle, zelfs als het schijnzekerheid en schijncontrole is.

Je tijd als mens op Aarde is eindig en dus ook de tijd die je hebt om er bij te horen, gekend te worden, iets te betekenen en om te genieten. Gelukkig is het wel zo dat het nooit zal zijn alsof je er nooit geweest bent. De betekenis die je hebt gehad in de levens van anderen - niet alleen die van biologische kinderen! - leeft door in die anderen. Zij geven op hun beurt ook weer vanalles mee en door aan anderen. Daar zit aan vast dat je verantwoordelijkheid hebt voor wat je doet en laat en wat je daarmee betekent in het leven van anderen. Zelfs in onvrije situaties (kort of lang durend) blijft er vrijheid ‘in het klein’ over: hoe ga je om met de situatie waar je je in bevindt? In het ergste geval kan je alleen controle proberen te krijgen en te houden over wat je denkt en voelt. Met de dood als biologisch natuurlijk einde, zelfs als die dood te vroeg komt of veroorzaakt wordt door een medemens. Opgeven kan altijd *en* blijven proberen ook.

Mensen proberen hun leven comfortabel en zinvol in te vullen en daar spelen anderen en de relaties die we met hen hebben een essentiële rol in. Als baby hebben we letterlijk anderen nodig om in leven te blijven. Als we genoeg geleerd hebben om onszelf in leven te kunnen houden, worden de verschillen tussen overleven en voluit *leven* relevant. Om voluit te kunnen leven hebben mensen de erkenning, waardering en liefde van anderen nodig. Hoeveel energie we kunnen geven aan het realiseren van leuke en zinvolle dingen hangt samen met de liefde die we ontvangen. Als je iets wil doen, moet je het wel durven of op zijn minst de moed vinden om toch te doen wat je eigenlijk niet durft. We zijn makkelijk bang dat het niet zal lukken, bang voor wat een ander er van zal vinden, bang dat het niet (goed) genoeg zal zijn. En: Als je het niet probeert, kan het ook niet mislukken. Op de korte termijn.
Tsja, je *kan* op je rug gaan liggen wachten tot je leven voorbij is. Dan kan er op het eerste gezicht in ieder geval niks mislukken (of in ieder geval niet datgene wat je niet durft te doen).

De vraag is of je daar blij van wordt, of je angsten er minder van worden en of je je leven dan als leuk, zinvol en verbonden ervaart.

De kunst is om te accepteren dat angst er bij hoort, uit te vinden waar jij blij van wordt, wat jij belangrijk vindt in het leven en hoe je met anderen relaties kan hebben waarin ieder zich gezien, gehoord en geliefd voelt. Dat is makkelijker gezegd dan gedaan, maar het kán. En we kunnen er handiger in worden, we kunnen er in leren. Zeker als we onszelf en de wereld *willen* begrijpen. We willen ook begrepen worden door anderen. Gelukkig zijn mensen van nature niet alleen angstig, maar ook nieuwsgierig. Zo kunnen we een beetje leuk in het midden uitkomen tussen helemaal niks durven en alles zomaar doen. Dit boek gaat over hoe je daar als individu, als docent constructief mee bezig kan zijn en hoe we daar elkaar mee kunnen helpen.

Willen begrijpen is de drijvende kracht, de energiebron van leren. En gelukkig is dit een oneindige bron. Je kan tijdelijk moe zijn van leren, van het leven, maar de bron borrelt altijd weer op. Nou ja, niet letterlijk altijd natuurlijk. Mensen zijn ongelofelijk veerkrachtig en kunnen tijdens en na de grootste ellende in contact blijven met hun energiebron, die er voor zorgt dat ze *willen* zien, horen, liefhebben, begrepen worden en begrijpen, maar soms ervaart iemand zo veel negatiefs en zo weinig positiefs dat die persoon het eigen leven beëindigt. Dat wil je voorkomen, maar dat lukt niet altijd. De lullige constatering is dat het leven niet eerlijk is, dat heeft niemand ook ooit beloofd, het is wat het is. Je kan er het beste van maken. Dat kan als een negatieve gedachte klinken, zeker na twee zinnen over zelfdoding, maar er is ook een positieve kant aan. Acceptatie van het leven zoals het is, geeft namelijk heel veel ruimte om te onderzoeken en te experimenteren. Al is het in eerste instantie maar in gedachten. Als je loslaat dat het leven op een bepaalde manier “zou moeten zijn”, is er veel vrijheid om er zelf vorm aan te geven. Die vrijheid is onlosmakelijk verbonden met de verantwoordelijkheid voor je rol in alle kleinere en grotere gehelen waar je deel van uitmaakt.

Natuurlijk helpt het soms om net te doen of de wereld eenvoudiger is dan die is, bijvoorbeeld om in te kunnen zoomen op bepaalde onderdelen of processen om die beter te leren begrijpen. Of om je eigen leven gewoon even leefbaar, werkbaar te houden. Dan laat je de rest even buiten beschouwing. Maar in het complete leven, als je weer uitzoomt, zijn er altijd allerlei verbindingen tussen alle onderdelen van het systeem Aarde (de rest van het heelal laten we voor het gemak even buiten beschouwing).

Dat *willen*, willen voelen, weten en begrijpen is ook met elkaar verbonden. Het helpt om een onderscheid te maken, want er zijn verschillen tussen willen, voelen, weten en begrijpen, maar soms komen ze bij elkaar en dat zijn mooie momenten in het leven. Soms kan je heel duidelijk vertellen welke emotie je voelt en waar dat door komt. Sommige dingen weet je gewoon en kan je ook benoemen. Complementair daaraan, de andere zijde van dezelfde medaille, de yin bij de yang, is het niet willen, niet voelen, niet weten en niet begrijpen en alle mogelijke mixen. Samen vormen die een verbonden geheel.

Welke verbindingen je als persoon hebt en hoe je in de loop van je leven leert daar naar te kijken en over te praten, wordt bepaald door waar je geboren wordt op de wereld. Op welk continent, in welk land, in welke streek, in welke buurt, in welke familie, in welk gezin, onder welke omstandigheden. Je ontwikkelt een referentiekader dat kleurt hoe je naar jezelf en de wereld kijkt. Je kijkt naar jezelf en de wereld door een bril die bepaalt hoe je de dingen ziet (en zelfs wat je wel en niet ziet) en je hebt niet zelf gekozen voor die bril. Sterker nog, het is ronduit moeilijk om te leren zien hoe die bril je waarneming kleurt. Door vragen te stellen, door de ander te willen begrijpen, kan je handig worden in het wisselen van referentiekader, van bril

en in het begrijpen van de ander. Dat helpt dan weer enorm om de grotere gehelen te begrijpen. Vanuit dat begrip kan je doelgericht handelen en verantwoord en constructief experimenteren om nog meer te gaan begrijpen. Voor alle duidelijkheid: als je iets begrijpt, betekent dat niet automatisch dat je het accepteert of zelfs goedkeurt. Dat kan wel, maar hoeft niet. Het is heel goed mogelijk om te begrijpen hoe iemand tot een bepaalde gedachte of handeling komt waar je het absoluut mee oneens bent of waar je heel verdrietig van wordt. Ik vind het bijvoorbeeld heel logisch en begrijpelijk dat een kind wat vaak onveiligheid ervaart moeite heeft om mensen te vertrouwen. Ik begrijp waar het vandaan komt, maar ik zou willen dat het anders was. Vertrouwen is ook iets wat je leert (of niet). Vertrouwen is een sleutelwoord, het zal herhaaldelijk langskomen.

Hoe kan je als opgroeiend mens neutraal en objectief zijn? Niet. Je leerervaringen vormen je, ook als je niet weet hoe het anders had kunnen zijn. Daarom is het ook belangrijk je te realiseren dat je niet weet wat je niet weet. Dat geeft ruimte om te leren.

Even dagdromen: Hoe kan de wereld eruit zien als we allemaal ons best doen om onszelf, de ander en de wereld beter te begrijpen en als we *daar* beter in worden?

Laten we klein beginnen en gewoon steeds één stapje zetten. Laten we ook vooral in het onderwijs beginnen, want dáár staat leren, begrijpen en leren begrijpen centraal. We gaan op ontdekkingsreis en ik stel voor dat we afspreken dat we onderweg goed voor onszelf en elkaar zorgen.

§ 2a Patroonherkenning

De eerste stap van de ontdekkingsreis, of eigenlijk de voorwaarde voordat je op reis kunt gaan, voordat je gericht kan gaan leren, is zorgen voor veiligheid. Het mag best spannend zijn, maar niet zo spannend dat je niet meer durft. En dat begint al voor de geboorte. Als kind gewenst zijn, “er mogen zijn”, liefdevol verzorgd worden door mensen die begrijpen wat je als baby nodig hebt, legt de basis voor hoe je in je leven bent in relaties. Als je als baby en jong kind gezien, gehoord en begrepen bent, is het relatief makkelijk anderen (en jezelf) te vertrouwen in relaties met anderen. Als je als baby en jong kind te vaak of te langdurig niet gezien, gehoord en begrepen wordt, neem je dat mee in relaties met anderen. Het is dan moeilijk(er) anderen en jezelf te vertrouwen en gezonde wederkerige relaties te hebben waarin je lief bent voor elkaar. Gelukkig is het wel zo dat je daar ook later en ook in relaties met anderen dan je eerste verzorgers nog veel in kan leren.

Dit is waar patronen en patroonherkenning (en structuur, zie volgende paragraaf) beginnen, in je relaties met je verzorgers. Voordat je er over na kan denken en kan praten, merk je als baby al patronen in hoe er op je gereageerd wordt en heb je zelf reactiepatronen. De interacties van de patronen van de baby en de patronen van de verzorgers vormen de relatie. *Patroonherkenning* houdt in dat je bewust of onbewust relaties ziet tussen de ene gebeurtenis en de andere en dat je die informatie gebruikt in je eigen handelen. Wat doe je wel en wat doe je niet?

Als alles goed gaat, leer je al groeiende jezelf, de mensen om je heen en de wereld steeds beter kennen. Dat gebeurt met het verstrijken van de tijd en in de ‘ruimte’ van waar je geboren bent op de wereld. Die ruimte wordt gevormd door de samenleving en wat daar en in jouw buurt en familie de precieze omstandigheden zijn. De omstandigheden in je leefruimte bestaan uit het landschap, de gebouwen, de infrastructuur en het weer, de manier waarop het land bestuurd wordt, de manier waarop onderwijs en zorg zijn georganiseerd en de economie, maar ook uit wat je ouders meegekregen hebben uit hun eigen opvoeding en andere levenservaring, uit hoe zij met jou en eventuele broertjes en zusjes omgaan, hoe jullie precies wonen (en hoe vaak je verhuist en om welke reden), hoe goed je het kan vinden met de buurtkinderen, met je klasgenoten, met je meesters en juffen en wie er nog meer een rol speelt in je leven. Alles is met alles verbonden. Alles is complementair aan elkaar. Het is niet *of*, maar *en*. Ruimte is daarmee fysiek, mentaal *en* emotioneel. Hoeveel ruimte ervaar je om jezelf te zijn en te groeien en leren op een manier die voor jou werkt?

Natuurlijk is er zoiets als basiskennis (bijv. lezen, schrijven en rekenen) en basisvaardigheden (bijv. fietsen, zwemmen, voor jezelf kunnen zorgen). Overkoepelend kan je zeggen dat ieder mens moet leren samenwerken *en* zelfstandig functioneren. Beiden vragen een bepaalde mate van discipline en communicatieve vaardigheden. Beiden draaien om patroonherkenning (en structuur). Wat werkt voor jou en wat niet? Waar komt dat door? Wat denk en voel je er bij? Vind je het zo goed of wil je iets veranderen? Hoeveel maatwerk is er, thuis? En op school? Op het werk? Hoeveel regels zijn er? Hoe worden die uitgelegd? Hoeveel ruimte is er om in vrijheid te leren omgaan met verantwoordelijkheid? Hoeveel vertrouwen wordt je gegeven? Hoe leer je met de onvermijdelijke angsten omgaan?

Veel patronen (en opnieuw: structuren) in de wereld laten zich niet even door een enkel mens of een groep mensen veranderen. Tegelijkertijd hebben wij als soort een enorme impact op de planeet. Als het gaat om onze directe relaties met familie, vrienden, klasgenoten en collega's

hebben we gelukkig wel een overzichtelijk soort controle. We kunnen onszelf en de ander(en) vragen stellen, dingen uitproberen, daar van leren, weer nieuwe dingen uitproberen en zo steeds handiger worden in communiceren, samenwerken en relaties opbouwen en onderhouden. Daarbij heb je nooit controle over het gedrag van de ander, maar je kan wel met je eigen gedrag voorwaarden scheppen voor bepaald gedrag van de ander en het daarmee mogelijk of makkelijker maken dat de ander zo doet dat het voor jullie allebei goed werkt. Als je moeite doet om de ander te begrijpen, zal de ander jou ook eerder (willen) begrijpen. Begrip geven voor iemand en diens situatie en daarna pas verwachten dat de ander ook moeite doet om jou te begrijpen, werkt een stuk beter dan zomaar begrip verwachten of zelfs eisen.

Wat betreft zingeving kan de patroonherkenning en het zien van de structuur iets lastiger zijn, al is wel duidelijk is dat zingeving voor veel mensen zit in wat ze voor een ander kunnen betekenen, direct of indirect. Daar zit ook de verbinding met de existentiële angst om *niet* verbonden te zijn, om er niet toe te doen, om niet goed genoeg te zijn, om niet lief gevonden te worden. Nadruk op een bepaald type prestaties, op bepaalde vormen van succes, zoals schoolcijfers en geld helpt niet om de tijd en ruimte te nemen om te ontdekken waar je *echt* voldoening uit haalt, wat je *echt* een zinvolle besteding van je beperkte tijd vindt. Streven naar (meer) succes in termen van schoolcijfers en geld helpt ook niet om de tijd nemen voor het opbouwen en onderhouden van betekenisvolle relaties. Onderwijs mag meer over relaties, over zingeving en ontdekken gaan en minder over individuele leerprestaties.

Een samenleving is, als het goed is, *meer* dan een groep individuen met een taakverdeling. In een duurzame samenleving en in duurzaam onderwijs staan *caring & sharing* centraal. Omdat dat *caring & sharing* basale, existentiële menselijke behoeften zijn.

§ 2b Structuur

Mensen doen het over het algemeen goed op vaste ritmes en gewoontes, dus liefst heeft iedere dag meer structuur dan alleen die van zonlicht overdag en maanlicht 's nachts. Rust en regelmaat zorgen voor rust in het denken, voelen en doen. Het zorgt dat je tijd en energie overhoudt voor iets anders dan alleen de basale dingen die moeten. Zodat je aan voluit leven toekomt en niet alleen in chronische stress aan het overleven bent. Voorspelbaarheid en de rust die dat geeft, geeft ook ruimte in het hoofd om aan gericht leren toe te komen.

Structuren zijn er niet alleen in ritmes in dagen, weken, maanden en jaren, maar ook in groepen van mensen. Zoals ik het woord structuur nu gebruik, is het vergelijkbaar met het woord 'patroon' uit de vorige paragraaf, alleen niet langer als gedragspatronen van maximaal twee mensen, maar dan iets verder uitgezoomd, naar verschillende soorten groepen.

Families hebben een bepaalde structuur en bedrijven, onderwijsinstellingen, zorginstellingen, stichtingen, verenigingen en anderssoortige organisaties hebben ook ieder hun eigen structuur, bijvoorbeeld een bepaalde hiërarchie en regels of juist een losse structuur. Als je als volwassene met je zus of broer bij je ouders op bezoek bent, functioneer je in een andere structuur, dan wanneer je met je eigen gezin thuis bent. Als je als kind bij de sportvereniging bent, functioneer je in een andere structuur dan wanneer je met vrienden online aan het gamen bent. Bedrijven hebben ook verschillende soorten structuren die bepalen welk gedrag gewenst, acceptabel is en wat ongewenst is. En een harmonie-orkest heeft een andere structuur dan een rock-band. Bepaalde elementen in zo'n structuur komen bij gelijksoortige groepen of organisaties ook voor (bijv. de aanwezigheid van raad van bestuur of een ledenvergadering), andere elementen of combinaties van elementen zijn uniek voor die ene groep of organisatie, doordat unieke mensen er op hun unieke wijze samenwerken (bijv. unieke secundaire arbeidsvoorwaarden of een unieke commissie, werkgroep of handelwijze). Anders gezegd: de verschillende soorten groepen waarin mensen samen iets zijn en doen worden gekenmerkt door een mix van algemene en unieke structuren.

Onderwijs en handel zijn vormen van doelgericht handelen die gedragen worden door structuren en verantwoordelijkheden, maar het hart of de kern van het menselijk functioneren wordt gevormd door de mensen die het systeem (van onderwijs, van de economie,) en het systemische (van de menselijke verbondenheid) in verbondenheid vorm geven. Dit doelgericht handelen kan middels zinvolle bijdragen aan de samenleving tot zingeving leiden. Denk bijvoorbeeld aan een goedwerkend riool, veilige vervoersmiddelen of schone toiletten en werkplekken.

Van structuren en vrijheden kan je zeggen dat ze ruimte bieden voor spel en creativiteit. Hier zit een balans met doelgericht handelen: sommige dingen moeten gebeuren, of je er zin in hebt of niet. Andere dingen doe je voor de lol, omdat je er van geniet. Spelen biedt ruimte om dingen op een veilige manier uit te proberen, om er van te genieten en te leren, zonder dat het hoeft te lukken.

Altijd vrij zijn en nooit iets hoeven werkt niet (iedere dag je lievelingseten eten zorgt er al snel voor dat het niet meer je lievelingseten is). Altijd vanalles moeten zonder tijd te hebben voor ontspanning en spelen werkt net zo goed niet. Zo vormen ook vrijheden en verantwoordelijkheden een balans, eentje waarin interacties en relaties vorm krijgen. En daarmee de ethiek in de samenleving. Vrijheden, verantwoordelijkheden en structuren vormen samen de omgang met elkaar en de omgeving. Dit drietal vult en vormt de mentale en emotionele ruimte waarbinnen we functioneren.

Het basispatroon of de basisstructuur is dat we behoefte hebben aan balans. Niet als bewegingloos evenwicht, niet als een set vaste regels waarvan niet afgeweken mag worden, maar als dynamische golfbewegingen waarop we surfen of peddelen. Als het even kan zonder ten onder te gaan of te hard op de oever te botsen. Stabiliteit *en* verandering. Veiligheid *en* spanning. Zijn *en* doen. Actie en rust. Geven en ontvangen. Structuren kan je minder makkelijk veranderen dan persoonlijke relaties met anderen, omdat structuren groter zijn. Er zijn meer mensen bij betrokken. Het vraagt daardoor meer afstemming en tijd, maar zolang je het eens kan worden over wat je samen wel en niet wil bereiken – gedeelde waarden en doelen – kan je daar ook samen aan werken en dus bepalen hoe de structuur eruit ziet en hoe die werkt.

Deze algemeenheid geldt ook voor onderwijs. Vanuit welke gedeelde visie en doelen wordt het onderwijs door docenten vorm gegeven? Dat wil niet zeggen dat iedereen hetzelfde moet vinden of doen, juist niet. Een gedeelde visie en doelen geven richting én ruimte voor eigen vrijheid en verantwoordelijkheid. Vertrouwen is ook hier een sleutelwoord. Als het de bedoeling is leerlingen en studenten vertrouwen te geven in het eigen kunnen, helpt het als docenten vertrouwen krijgen van elkaar, van hun leidinggevenden en van anderen. Iets samen delen, doorontwikkelen en doorgeven is makkelijker dan het helemaal uit jezelf moeten halen.

§ 3 Constructieve communicatie

Caring & sharing en het creëren van veiligheid valt of staat met de communicatie. Constructieve communicatie begint met begrip geven voordat je het vraagt. Het gaat ook over het geven van duidelijkheid. Met de mogelijkheden die de menselijke taal biedt, zou je kunnen zeggen dat dat goed te doen moet zijn, maar toch ontstaat er makkelijk ruis op de lijn.

Als de ene persoon een boodschap over wil brengen aan een andere persoon, moet die ene persoon daar een uiting voor bedenken. Woorden liggen voor de hand, maar we weten ook hoe belangrijk lichaamstaal is en dat er verschillende uitingsvormen zijn. Bovendien staan communicatiemomenten niet los van elkaar: in het huidige moment worden je interpretaties en reacties mede bepaald door eerdere ervaringen met deze persoon en andere personen.

Om het even bij taal te houden: Ondanks alle mogelijkheden die onze taal biedt, kan het lastig zijn de de juiste woorden te vinden voor de boodschap die je wil brengen. Dat kan liggen aan de aard van de boodschap en aan allerlei omstandigheden waardoor je op dat moment misschien minder goed dan anders de juiste woorden kan vinden.

Vervolgens spreek je de woorden uit of je tikt ze in en dan kan de ander ze horen of lezen. Dat proces van horen of lezen kan bemoeilijkt worden door omstandigheden in degene die luistert of leest waardoor zij of hij er minder aandacht aan geeft of voor heeft dan nodig is om de boodschap goed te ontvangen. Ook omstandigheden om de persoon heen kunnen de ontvangst verstoren. Als je face-to-face met iemand spreekt, weet je in ieder geval allebei welke afleiding er eventueel in de ruimte aanwezig is. Als iemand je digitale bericht leest, weet je daar meestal minder van. En je kan nooit precies op de hoogte zijn van wat iemand denkt en voelt, zelfs niet als je er naast zit en die persoon goed kent. Zeker als iemand in zichzelf worstelt met dingen waar zij of hij niet eerder met jou over gesproken heeft, kan je niet weten *dat* het er is en *hoe* het jullie communicatie beïnvloedt.

Zodra de boodschap in zijn geheel of gedeeltelijk ontvangen is, interpreteert de ontvanger. Ook daar geldt dat allerlei gedachten en gevoelens van de ontvanger invloed kunnen hebben. En, de ontvanger kan niet volledig weten wat er aan gedachten en gevoelens speelde en speelt bij de boodschapper en *of* en *hoe* die uitmaken in de boodschap. Hoe dan ook, de ontvanger reageert op grond van de eigen interpretatie en dan begint de communicatielus opnieuw.

Er is altijd ruis op de lijn. Om de invloed daarvan te beperken kan je met aandacht luisteren, controleren of je de boodschap goed begrepen hebt en vragen stellen. Als je de ander wil begrijpen, helpt het ook om je te realiseren dat je het referentiekader van de ander nooit volledig kan kennen. Je weet niet wat je niet weet. En dan is vragen stellen handig. Het helpt ook om je bewust te zijn van je eigen communicatiegewoontes en patronen. Hoe staat je gezicht, hoe zit of sta je erbij, hoe gebruik je stem, wat is je intonatie, welke woorden gebruik je precies? Experimenteer hier mee, zeker als je merkt dat je communicatie niet altijd uitpakt zoals je zou willen. Communiceren doe je samen en aangezien je meer controle hebt over je eigen doen en laten dan over dat van de ander, is je eigen communicatie het startpunt om dingen te veranderen (als je iets wil veranderen). Geef begrip voor je het vraagt. Geef het goede voorbeeld. Daarmee maak je het voor de ander makkelijker constructief te communiceren.

In het ideale geval spreek je dezelfde taal of kan je die samen vinden. En dan niet alleen op het niveau van allebei Nederlands of een andere taal spreken, maar op het niveau van een gedeelde

taal hebben zodat je elkaar ook tussen de regels door goed begrijpt zonder vanalles te hoeven vragen en aannames te controleren. Dan kan je met minder woorden meer zeggen.

Tot zover de basis. Nu gaan we over op wat je kan doen met existentiële verbondenheid, onzekerheid, patronen, structuren en constructieve communicatie, relaties en zingeving. In het bijzonder in onderwijs.

§ 4 Onderzoekende basishouding

Willen, willen voelen, weten en begrijpen, patroonherkenning, structuren zien en begrijpen, constructief communiceren gaan allemaal beter als je bewust vanuit een onderzoekende basishouding, vanuit een onderzoekende mindset bezig bent. Dat is een combinatie van nieuwsgierig zijn en nieuwsgierig doen. Dat kan in het klein, door in gedachten vragen te stellen en na te denken over hoe dingen gegaan zijn. En als je dat regelmatig doet en de informatie uit de verschillende ervaringen en overdenkingen combineert, wordt dat een min of meer systematische manier van denken en doen. In onderwijs gebeurt dat op veel plekken en momenten, uit liefde voor het onderwijs, de leerlingen/studenten, uit verantwoordelijkheidsgevoel en kwaliteitszorg. Gunnen en geven we leerlingen en studenten bewust en gericht een onderzoekende basishouding?

Wat is/zijn jouw mooiste of meest indrukwekkende leerervaringen? Hoe kan je die gebruiken om nieuwe leerervaringen constructiever te maken?

Je kan natuurlijk niet alleen in gedachten, maar ook hardop vragen stellen en het er met anderen over hebben. Dat is al gauw informatiever dan in je eentje nadenken en onderzoeken, omdat een ander de dingen waarschijnlijk (op zijn minst) deels anders ziet en ervaart dan jij. Zelfs ééneiïge tweelingbroers of -zussen die samen dezelfde situatie hebben meegemaakt, zullen niet precies dezelfde ervaring gehad hebben als je gedetailleerd genoeg gaat bespreken wat er is gebeurd en hoe ze dat beleefd hebben. Als je dit wil testen en geen tweelingbroer of -zus hebt, kan je een aantal mensen hetzelfde voorwerp laten beschrijven. Vraag ze niet alleen te benoemen wat het is, maar om te beschrijven hoe het eruit ziet en aanvoelt (of ruikt, smaakt en/of klinkt), bijvoorbeeld een mandarijn. Je zal net zoveel verschillende beschrijvingen krijgen als dat je mensen om een beschrijving hebt gevraagd. Mensen *zijn* niet objectief. We kunnen wel proberen objectief te *handelen*, door te oefenen in ons bewust te zijn, door te oefenen in ons bewustzijn van ons referentiekader en door systematisch te handelen.

Wetenschappers willen ook zo objectief mogelijk werken, zo objectief mogelijk wetenschappelijk onderzoek doen. Er zijn allerlei manieren van samenwerken en regels en procedures ingebouwd in 'het systeem' om te zorgen dat er op een verantwoordelijke manier kennis verzameld en gedeeld wordt. Van nieuwe inzichten wil je wel dat ze ergens op gebaseerd zijn. Op correct verzamelde en geanalyseerde gegevens en/of logica, niet op iemand's rijke fantasie. Met een rijke fantasie kan je supermooie dingen doen, waaronder baanbrekend onderzoek *bedenken*, maar nadat het bedacht is en het idee gecontroleerd op kwaliteit en zinvolheid, moet dat onderzoek systematisch, grondig en zorgvuldig uitgevoerd en gerapporteerd worden.

In wetenschap komen creativiteit en systematisch werken samen. De creativiteit van de onderzoeker heeft een bron. Waarschijnlijk meerdere bronnen. Dit is dan weer iets wat zich slecht laat onderzoeken, maar vermoedelijk kan een briljant idee ontstaan door een mix van alles wat de onderzoeker eerder geleerd en ervaren heeft. Basiskennis, kennis uit allerlei bronnen, van formele scholing, teksten uit standaardwerken, diepe discussies, tot losse opmerkingen en ervaringen die op het eerste gezicht helemaal niks met het onderzoeksveld van de onderzoeker te maken hebben. Bewust en onbewust zijn al die kennis en ervaringen en creativiteit met elkaar verbonden en daaruit ontstaat een idee. Wat vervolgens systematisch onderzocht wordt.

Als je werkt en leeft vanuit een onderzoekende basishouding, vanuit een onderzoekende mindset, sta je open voor nieuwe dingen *en* je denkt en werkt volgens een bepaalde systematiek. Leven en werken vanuit een onderzoekende mindset, betekent dat je nieuwsgierig bent en doet. Jezelf en anderen vragen stellen om jezelf en de wereld beter te begrijpen. Aan patroonherkenning doen, gewoon omdat het leuk en handig is om ze te zien als ze er zijn. En als ze er niet zijn is dat ook interessant. Waar komt het door? Hoe werkt het? Hoe weet je dat? Zou het ook anders kunnen zijn? Wat is er wel mogelijk en wat niet? Of andersom? Eén stap verder, achteraf: als je gericht een bepaalde aanpak gekozen hebt of je wilde iets voor elkaar krijgen, dan is het heel zinvol en informatief om je af te vragen of het is gelukt zoals je het bedoeld had en waar het door kwam dat het ging zoals het ging. Analyseer welke factoren een rol speelden en hoe die rol er uit zag. Speelden emoties ook een rol en zo ja welke? Nóg een stap verder: je kan ook vooraf een analyseplan maken als je weet op welke vragen je achteraf een antwoord wil kunnen formuleren. Misschien is het handig om bepaalde gegevens bij te houden of te verzamelen, zodat je meer informatie hebt om mee te puzzelen.

Dit zijn de vragen van het relatief makkelijk te onderzoeken soort. Bij vragen over waarden en zingeving is het wat complexer, want die gaan voorbij het objectieve meten en weten. Je kan een voorkeur hebben voor een soort vragen om mee bezig te zijn, maar als je bepaalde soorten vragen helemaal negeert, is je plaatje niet compleet, want ze maken allemaal deel uit van het menselijk leven. Dat betekent dat als je anderen echt wil begrijpen, je ook open zal moeten staan voor het soort vragen wat jouzelf minder ligt. Je kan je leven zo inrichten dat je weinig of niets te maken hebt met mensen met andere voorkeuren dan de jouwe, maar dan leef je dus niet (echt) vanuit een onderzoekende mindset. En leer je minder. Natuurlijk is het ook zo dat niemand alles kan leren wat er te leren valt, daar is het te veel voor. Het is prima om het klein te houden: leer wat jij wil leren. In jouw tempo. Jij bepaalt wanneer het genoeg is.

Tegelijkertijd maak je deel uit van grotere gehelen. Wat betekenen jij daar in? Wat wil je betekenen?

Je kan er ook voor kiezen dat het nooit genoeg is, dat je altijd meer wil leren. Dat is het mooie, dat alles kan. Je blijkt misschien niet alles te kunnen leren wat je zou willen kunnen, maar je kan wel altijd iets nieuws ontdekken om te leren. Je kan altijd een pauze inlassen en net zo goed altijd iets extra's erbij gaan doen. Als jij het belangrijk genoeg vindt om er tijd en energie in te stoppen, als jij er om wat voor reden dan ook blij van wordt, dan maak je er ook daadwerkelijk de tijd en energie voor vrij om er mee bezig te zijn. Of je vindt een manier om het later te kunnen doen. Of je ontdekt dat iets anders toch (nog) beter bij je past. Dat is de magie van een onderzoekende basishouding, dat er altijd mogelijkheden zijn.

Wat zou het brengen als dit onderdeel zou zijn van onderwijsvisies en als het hebben/doorontwikkelen van een onderzoekende basishouding een beoogde leeruitkomst zou zijn van alle onderwijs? Wat als alle docenten dit voorleven en ze hun leerlingen/studenten bewust en gericht helpen hun onderzoekende basishouding te versterken?

§ 5 *Magic zones maken en gebruiken*

Natuurlijk kan onderwijs heel andere en veel concretere leerdoelen en beoogde leeruitkomsten hebben waardoor een onderzoekende basishouding en omgaan met vrijheid en verantwoordelijkheid in veel lessen geen concrete rol spelen. Docenten hebben wel altijd een voorbeeldrol. En lerende mensen leggen onbewust en bewust verbindingen tussen de verschillende dingen die ze op verschillende manieren van verschillende mensen leren. Iedereen beïnvloedt elkaar met zijn/haar hele doen en laten. Wat leer je de ander over jezelf en jullie interactie door op een bepaalde manier te reageren? Welke bedoelde en onbedoelde boodschappen geef je of kan de ander verstaan? Hoe vertaalt de ander dat door naar de groepen waar jij deel van uitmaakt (docenten, vakgebied, mannen/vrouwen, ..., ?) en naar het eigen levensverhaal?

Vanwege deze verbondenheid heb je een onderzoekende basishouding nodig als je constructief bij wil dragen aan leerprocessen. En liefst ook het vermogen om magic zones te creëren. In magic zones komen willen, voelen, weten en begrijpen samen in wederkerig vertrouwen en bestaat leren uit het verleggen van persoonlijke grenzen.

Voor alle duidelijkheid: docenten hebben formeel een verantwoordelijkheid in het vormgeven van leerprocessen, maar als samenlevende mens hebben we die allemaal. Zonder contract en takenpakket bij een onderwijsinstelling is het een informele en morele verantwoordelijkheid met de bijbehorende vrijheid om die naar eigen inzicht in te vullen.

Hoe maak je samen een *magic zone*, hoe schep je de voorwaarden om er eentje te kunnen maken?

Het allerbelangrijkste is dat degene die de leiding heeft of neemt op dat moment (in onderwijs meestal de docent) zorgt voor veiligheid en constructieve communicatie. Door met je hele aandacht en energie in het moment te zijn, door alle aanwezigen volledig te accepteren zoals ze zijn, en door te vertrouwen op jezelf en de anderen, kan je een gecombineerde comfort zone *en* magic zone maken waarin mensen dingen durven doen die ze zonder die magic zone niet zouden durven. En dan is leren de magie die het kan zijn. Nogmaals, dat is niet altijd nodig. Als een kind zich prettig voelt op school en alles gaat zijn gangetje heb je bijvoorbeeld bij leren rekenen niet per se magic zones nodig. Als je gaat oefenen met een onderzoekende basishouding ligt het aan het onderwerp: voor experimenten over welke materialen drijven op water vragen heb je ook niet direct om een magic zone nodig, voor groepsgesprekken over groepsdruk en pesten wel. Anders gezegd: Als het gaat over burgerschapsonderwijs, persoonlijke vorming en het verleggen van je grenzen zijn magic zones wel nodig om de hogere doelen (die gaan over een onderzoekende basishouding en omgaan met vrijheid en verantwoordelijkheid) van dat soort leerprocessen te halen.

Veiligheid en constructieve communicatie zijn de voorwaarden om een magic zone te kunnen maken. Dat komt doordat magic zones tot stand komen door *caring & sharing* te leven in dat moment. Een verhaal helpt ook: waarom doen we wat we vandaag doen en waarom doen we dat op deze manier? Als je de gedachte erachter begrijpt, is het makkelijker en aantrekkelijker om je mee te laten nemen, om de ander te vertrouwen. Voor de leidende persoon of personen is het de kunst om het verhaal aan te laten sluiten bij de belevingswereld van alle aanwezigen en daar genoeg maatwerk in te leveren. Mensen willen niet meegaan in iets spannends ‘omdat het op het programma staat’, wel om een dieperliggende reden die ze begrijpen en waar ze het

nut van inzien. Of gewoon omdat het te leuk is om het niet te doen. Degene die de magic zone wil maken, moet zelf overtuigd zijn van de zin of de lol van wat er op het programma staat en dat ook overtuigend uit kunnen leggen.

In de magic zone staat degene die leiding geeft ten dienste van het leerproces van de anderen. In formeel onderwijs gaat dat voorbij contractuele afspraken en takenpakketten. Natuurlijk zijn die er ook en kan je dergelijke afspraken niet zomaar naast je neerleggen als individuele docent, maar op het moment dat je met iemand of met een groep een magic zone aan het maken bent, heb je naast de formele verantwoordelijkheden ook een persoonlijke verantwoordelijkheid voor wat je de ander leert met wat je in die magic zone doet en laat. Welke vormende werking heb je en is dat zoals je het bedoeld had? Als je een ander niet alleen kan laten *weten*, maar echt laten *voelen* dat je in haar of hem gelooft, dat je haar/hem een mooi mens vindt en dat je er vertrouwen in hebt dat ze sterk genoeg zullen zijn, dan kan je ze meenemen in de magic zone. En ze van daaruit iets waardevols meegeven wat ze nooit meer kwijt zullen raken. Sterker nog, wat zij waarschijnlijk ook weer door zullen (willen) geven aan anderen.

Een magic zone is meestal niet heel strak afgebakend in tijd en plaats. Het is iets wat gebeurt in de relatie. Als je met begeleiding van iemand die jou vertrouwt en die jij vertrouwt iets doet wat je eigenlijk niet durft, is dat een vrij concrete magic zone: daar en toen deden we dat en dat kon alleen doordat we een magic zone hadden. Vaker zijn magic zones meer ongrijpbaar en ook lastig in woorden te vangen. Ze bestaan uit de complexiteit van alle laagjes van samen leren en leven, in een mix van concrete momenten en gedachten en gevoelens los van tijd en plaats. Soms komt het zo mooi samen dat je voelt dat er iets moois en betekenisvols gebeurt. Iets dat dieper gaat dan de concrete gebeurtenissen van dat moment. Er wordt een grens verlegd.

Magic zones gaan daarmee voorbij aan inhoud en werkvormen. Daar werk je óók mee in de magic zone, maar je werkt vooral op het existentiële niveau van verbondenheid, vertrouwen en zin durven geven in het leven. Vanwege onze existentiële verbondenheid helpt het enorm als we voelen dat we er mogen zijn, met al onze twijfels en onvolmaaktheden. Als we kwetsbaar mogen zijn. Als we kunnen voelen dat het genoeg is om ons best te doen en dat het erbij hoort dat er dingen niet lukken. Al doende leren we zo dat we mogen leren (in plaats van laten zien dat we het kunnen), dat we allemaal dingen niet kunnen en elkaar nodig hebben. En zo ontdekken we ook wat we zelf kunnen en willen bijdragen, wat we zelf zinvol, leuk en mooi vinden om te doen. In de magic zone leer je dus dingen die dieper gaan dan het concrete doel van dat moment (als dat er is).

Tijdens een les of oefening over rekenen, taal, geschiedenis, techniek, studievoordigheden, leiderschap of wat dan ook, is er altijd óók die persoonlijke, existentiële laag, ook als je die voor het gemak liever even buiten beschouwing zou laten en het maken van een magic zone niet het plan was. En wat je in die diepere laag leert, neem je mee naar volgende leerervaringen. Dat betekent dat iedereen die met leerprocessen bezig is (dat is letterlijk iedereen, maar docenten in het bijzonder) een verantwoordelijkheid heeft om hier zo goed mogelijk en ieder geval bewust mee om te gaan. Wat leer ik de ander met mijn doen en laten? Hoe kan ik het vertrouwen en leervermogen van de ander versterken?

Tegelijkertijd helpt het om jezelf niet te serieus te nemen, om te relativiseren. Je vindt dingen belangrijk en kiest doelen, maar het is gezond om ook los te kunnen laten. Om zo ver uit te zoomen dat je ziet hoe klein we zijn als onderdeelje van het grootst denkbare geheel. Als ik bedenk dat we allemaal met de beste bedoelingen (of niet) maar wat aanprutsen en dat we

eigenlijk geen idee hebben of het er uiteindelijk toe blijkt te doen, geeft me dat ruimte om te leren, ruimte om gewoon mijn best te doen met m'n vrijheid en verantwoordelijkheid. We maken er met zijn allen maar gewoon het beste van. En na zo zen te zijn geweest en alles los te hebben gelaten, bijt je je weer lekker vast in iets wat je stiekem toch wel heel belangrijk vindt. Als iedereen dat doet en daarbij rekening houdt met anderen, als iedereen haar/zijn vrijheid en verantwoordelijkheid neemt met passende discipline, dan kunnen we allemaal magic zones maken en gebruiken en balancerend leren leven.

Leren in de magic zone houdt ook in dat je improviseert als de situatie er om vraagt. Als er bij iemand iets speelt wat belangrijker is dan wat er was bedacht voor dat moment, pas je het plan aan en schakel je naar dat andere. Dat gaat meestal om zaken waar veel emotie aan vast zit, zaken die de betreffende persoon dieper raken dan wat er op het programma stond. Dan is het altijd goed daar eerst aandacht aan te besteden. Menselijk maatwerk in omgaan met plannings, flexibel en sensitief met elkaar omgaan, maakt mensen veerkrachtiger en helpt ze leren. En dat helpt weer bij het maken en gebruiken van magic zones.

Als je merkt dat je geen gebruik durft te maken van magic zones die je aangeboden worden of als je merkt dat een ander geen gebruik kan of durft te maken van magic zones die jij aanbiedt, dan is de vraag waar dat door komt. En dan is het de kunst net zo lang door te blijven puzzelen tot het wel werkt. Vertrouwen hebben in het leervermogen van jezelf en anderen. Magic zones kan je leren gebruiken en maken.

Echt iets voor onderwijs dus.

§ 6 KARMA: Kiezen, Accepteren en Realiseren – Moeite en Aandacht

Wat kan een individuele docent hiermee, nu of morgen?

Bedenk dat je een **keuze** hebt. Zelfs in de meest onmogelijke situatie moet je toegeven dat je op zijn minst wat te kiezen hebt in hoe je er mee om gaat (zie [§ 1 Willen, voelen, weten en begrijpen](#)). Zeg je iets of zeg je niets? Zeg je A of B? Waar richt je je blik op? Wil je proberen er iets mee/aan te doen of wil je proberen het los te laten? Wat zijn je gedachten erover en je gevoelens erbij? Dat is het tweede punt: **accepteren** van dat wat je (nu) toch niet kunt veranderen is erg handig als je lekker in je vel wil zitten en je verder wil ontwikkelen. Ook daar kan je beter in worden door het te oefenen. De andere kant van acceptatie is focussen op datgene waar je wel invloed op hebt. Kiezen en accepteren zijn twee kanten van dezelfde medaille.

Jijzelf als persoon die is en doet, geeft vorm aan je eigen leven en jouw doen en laten geeft mede vorm aan de levens om je heen. Je kiest, accepteert en **realiseert**. Kennisvermeerdering, ontwikkeling en groei zijn nooit af: het leven *is* verandering en je weet niet wat je (nog) niet weet. **Realiseer** je dat. **Realiseer** liefst ook je plannen, je wensen en vooral je eigen unieke ontdekkingsreis. Word onderweg wijzer. Blijf alsjeblieft vragen stellen, neem een onderzoekende levenshouding aan. Durf te experimenteren, geef jezelf de kans om te leren van je ervaringen en blijf groeien.

Het doen van al deze dingen (kiezen, accepteren en realiseren) kost **moeite** en **aandacht**. Het gaat niet vanzelf, het kan ronduit loodzwaar en bijna niet te doen zijn. Dat is geen reden om het niet te proberen. Het zo laten en niet proberen is natuurlijk ook een keuze. De keuze en de reden om de keuze zo te maken zijn twee verschillende dingen. Een poosje twijfelen kan ook een goede keuze zijn: dan neem je bewust de tijd om informatie te verzamelen of ideeën te laten bezinken voor je kiest. Door moeite te doen en aandacht te geven kan je leren kiezen, accepteren en realiseren op zo'n manier dat je leven, je reis steeds mooier wordt. Je groeit en je wordt wijzer (niet altijd even snel en sensationeel; soms ben je een poos kennis en ervaringen aan het verzamelen en lijkt je stil te staan, tot je er opeens iets mee kunt). Je realiseert dingen. Je realiseert jezelf, het moois wat je in je hebt. Het leven overkomt je niet, je lééft. Je gebruikt *magic zones* en je maakt ze.

Het leven zelf wordt niet mooier, de manier waarop jij er mee omgaat wel. En dat maakt dat je kansen om te genieten en te leren ook echt gebruikt. En anderen om je heen helpt of inspireert om dat ook te doen. Hoe vaker je het oefent, hoe beter je zal worden in het doen van moeite en het geven van aandacht. Het lukt vaker om *magic zones* te gebruiken en te maken. Daardoor gaan kiezen, accepteren en realiseren ook beter. En daardoor gaan moeite doen en aandacht geven in de volgende ronde nog beter. Je ontwikkelt discipline, doorzettingsvermogen, flexibiliteit, veerkracht en sensitiviteit. En een onderzoekende mindset, als je daar voor kiest.

Hiermee komen we via Kies, Accepteer, Realiseer (met de dubbele betekenis van “bewerkstelligen” en “beseffen”) samen met Moeite en Aandacht op KARMA. Dat zou van oorsprong 'handeling' betekenen. En dat is precies wat het leven en onderwijs extra de moeite waard kan maken, dat je zelf iets kan DOEN om het mooi(er) te maken.

§ 7 Onderzoeken vanuit perspectieven en rollen

Deze tekst gaat over algemeen menselijke leerprocessen en hoe we die zo vorm kunnen geven dat vrijheid en verantwoordelijkheid in balans zijn. Dat is niet iets voor een paar individuen die toevallig onder relatief gunstige omstandigheden leven en het zich kunnen veroorloven hier mee bezig te zijn. Dit is iets voor iedereen en voor docenten in het bijzonder. Samen. We willen allemaal een mooi leven en ons gehoord, gezien en geliefd voelen. We willen begrepen worden en begrijpen. We doen allemaal aan patroonherkenning en hebben behoefte aan bepaalde structuren. Begrijpen, structuur aanbrengen in het leven en gewoon prettig samenleven zijn processen die gedragen worden door constructieve communicatie. Samen met een onderzoekende basishouding kan je met constructieve communicatie *magic zones* maken waarin iedereen die meedoet oefent met kiezen, accepteren en realiseren en met moeite doen en aandacht geven.

Die magic zones zijn het rijkst als ze gemaakt worden door mensen met verschillende achtergronden en referentiekaders: diversiteit aan ideeën en ervaringen is rijkdom aan informatie. Natuurlijk is niet altijd alle beschikbare informatie relevant, maar kunnen kiezen uit diverse soorten of bronnen van informatie helpt wel om maatwerk en magic zones te maken. Nadat je een gedeeld doel hebt gekozen, kan je kiezen welke informatie relevant is en welke aanpak om welke reden kan werken.

De verbondenheid van processen, mensen en de grotere gehelen waar ze deel van uit maken wordt inzichtelijk als je bedenkt dat je als mens altijd verschillende rollen tegelijkertijd hebt, dat je met de tijd groeit binnen de rollen die je al had en er nieuwe bij krijgt (en andere loslaat). Je komt op de wereld als iemand's kind en kleinkind en misschien als broertje of zusje. Je wordt geboren binnen bepaalde groepen (stam, clan, wijk, woonplaats, bevolkingsgroep(en), land, continent). Naarmate je groeit, krijg je rollen als buurmeisje -of jongen, nichtje/neefje, vriend(in), klasgenoot, partner, collega enzovoort. Dat gaat allemaal over relaties met andere mensen, vandaar dat relaties en communicatie zo'n prominente rol hebben in deze tekst. Hoe wij als mensen functioneren komt tot stand door een mix van factoren. De vormende factoren zijn redelijk overzichtelijk in kaart te brengen. Niet alle vormende factoren spelen een rol in het leven van iedereen, sommige wel. Niet iedereen maakt een verhuizing naar het buitenland mee, hechting speelt wel in ieders leven een grote rol. De bepalende factoren en de mixen (in leerprocessen) die dat oplevert, zijn zo divers dat ze unieke perspectieven en referentiekaders van individuen opleveren. Vandaar ook dat het zo handig is om elkaar te *willen* begrijpen en dat een beetje voor elkaar te krijgen.

Het betekent ook dat je als individu vanuit je eigen verschillende perspectieven en rollen kan onderzoeken hoe dingen werken en wanneer en waarom het ene wel werkt en het andere niet. Je bent niet één persoonlijkheid met één heldere omschrijving waar dit wel (altijd) en dat niet (nooit) bij hoort. Wij zijn '&'. We hebben neigingen om *in bepaalde situaties* op bepaalde manieren te reageren. Maar het zijn geen wetmatigheden, want situaties (feestjes, schooldagen, werkdagen, bijeenkomst x, situatie y, ontmoeting z) zijn ook nooit exact hetzelfde en je bent zelf voortdurend in ontwikkeling. Er zitten patronen in je gedrag *en* er is variatie. Soms wijk je af van je eigen patroon, een beetje of een heel eind. Om allerlei redenen. Ik vind het altijd interessant of het lukt om zowel de patronen als de afwijkingen ervan te begrijpen. Als mens in je dagelijks leven, los van welke rollen je precies vervult, kan je dat doen door je af te vragen of je begrijpt wat er gebeurt of gebeurde. Dat is de onderzoekende basishouding in het klein. Een beetje opletten en regelmatig nadenken of je jezelf en de wereld om je heen begrijpt.

Als je een kind aan het opvoeden bent, is het handig om in de gaten te hebben wat je kind leert van hoe jij met haar of hem om gaat. Welk voorbeeld geef je? Doe je wat je zegt en zeg je wat je doet? Als die twee niet kloppen met elkaar, wat doet dat dan met je kind? Als docent heb je ook een voorbeeldrol en een opvoedende rol. Onderdeel van die rollen is dat je een bepaalde vorm van macht hebt over je leerlingen/studenten doordat je dingen kan bepalen voor hen. Dat geeft de verantwoordelijkheid om integer om te gaan met die macht. En je zou kunnen zeggen dat we als mens allemaal de vrijheid *en* verantwoordelijkheid hebben om er wat van te zeggen als iemand niet goed omgaat met die verantwoordelijkheid. Dat kan om kleine dingen gaan, dingen die meer te maken hebben met persoonlijke voorkeur dan met wat ethisch verantwoord is. Bijvoorbeeld over welk beleg er op brood mag of hoe dingen op school of de opleiding georganiseerd zijn. Het kan ook gaan om 'grote' dingen die wel te maken hebben met ethiek. Zowel de kleine als de grote dingen hebben een vormende werking op iedereen die er bij betrokken is: ze beïnvloeden wat leerlingen/studenten leren over zichzelf en de wereld, ze beïnvloeden hoe je als docent over jezelf, docent zijn en de wereld denkt en voelt en dat geldt ook voor alle andere betrokkenen. We leren voortdurend bij over de verschillende perspectieven en rollen die we zelf en die anderen om ons heen hebben.

Als je je eindige tijd constructief wil gebruiken, helpt het dus om te onderzoeken hoe dingen werken bij jezelf en anderen, om vragen te blijven stellen. En daarbij helpt het weer om handig gebruik te maken van de diversiteit in jezelf, door gericht vanuit je verschillende rollen en vanuit de verschillende delen van wie je bent te denken, voelen en doen. Zo kan je wat je leert in de ene rol gebruiken in de andere. Of je leert juist dat iets in de ene rol wel werkt en in de andere niet, dat is net zo goed informatief. Waar komt dat door? En wellicht kan je met die informatie weer je voordeel doen in een derde rol of situatie. Vanuit het oefenen met perspectiefwisselingen binnen jezelf, wordt het ook steeds makkelijker open te staan voor perspectieven van anderen, met een andere voorgeschiedenis en/of een andere rol dan jij.

§ 8 Duurzaam leren: Vrijheid, verantwoordelijkheid en verandering

Alle mensen hebben hun eigen voorgeschiedenis en zijn gelijkwaardig. Dat betekent niet dat iedereen hetzelfde kan krijgen, hebben en doen of dat dat zou moeten. Juist niet, want dan werkt de samenleving niet meer. We hebben diversiteit nodig aan kennis, vaardigheden en rollen die mensen op zich nemen om met elkaar een samenleving te vormen waarin het goed leven is. En we weten dat alle mensen een diepe behoefte hebben aan erbij horen (zich gehoord, gezien en geliefd voelen en weten) en er toe doen (zingeving) ([§ 1 Willen, voelen, weten en begrijpen](#)).

Alle religies blijken in de kern over hetzelfde te gaan: het goede leven door zingeving en relaties. Regels van de godsdienstige stromingen vergemakkelijken het maken van keuzes hoe je dat dan zou moeten doen door bepaald gedrag voor te schrijven. Die regels kunnen makkelijk misbruikt worden, leert de geschiedenis ons. De belangrijkste lessen zijn deze: we hebben allemaal dezelfde basisbehoeften en we moeten allemaal na blijven denken over hoe ons te gedragen. Het maakt niet uit waar op aarde je geboren bent, wat de voorgeschiedenis van je familie is en welke gebruiken jouw roots vormen. We zijn gelijkwaardig en ‘gelijkbehoefstig’. En tegelijk zijn we uniek en zijn onze kansen om allerlei redenen niet gelijk ([§ 7 Onderzoeken vanuit perspectieven en rollen](#)).

Als je pech hebt is het vechten tegen de bierkaai om, ondanks universele gelijkwaardigheid, te voorzien in je universele basisbehoeften, terwijl een ander geluk heeft en dat veel makkelijker af gaat. Dat klinkt of voelt makkelijk als oneerlijk, maar niemand heeft ooit beloofd of de belofte gekregen dat het leven eerlijk zou zijn. Het is wat het is. Je kan er voor kiezen er het beste van te maken en je kan er voor kiezen met zo min mogelijk weerstand vooral af te wachten tot het voorbij is (zie [§ 4 Onderzoekende basishouding](#)). De realiteit is dat er verschillende soorten en maten van vrijheden zijn (zie ook [§ 2b Structuur](#)). Dat varieert van de manier waarop het land waar je woont bestuurd wordt, of er oorlog is of niet, welke wetten en regels er in jouw streek en woonplaats gelden, hoe jouw buurt in elkaar steekt, je familie, vriendenkring en of je alleen of samen woont. En dat beïnvloedt welke mogelijkheden en onmogelijkheden je ziet, welke vrijheden en verantwoordelijkheden je ervaart.

Dat het leven is wat het is, betekent niet dat je alles zou moeten accepteren zoals het is. In [§ 6 KARMA: Kiezen, Accepteren en Realiseren – Moeite en Aandacht](#) werd de balans tussen kiezen, accepteren en realiseren beschreven. In alle drie kan je handiger worden. Je kan groeien en je eigen grenzen verleggen, als je dat wil (en als er niet teveel hinderende factoren in je leven zijn, dáár aan werken is natuurlijk ook groeien). Wat ontzettend kan helpen, is iemand die in je gelooft, iemand waar je je mee kan en wil verbinden en die jou helpt mogelijkheden te zien en te gebruiken. Dat is misschien wel de mooiste manier waarop we verantwoordelijkheid kunnen nemen voor ons eigen doen en laten en voor elkaar, door iets te *willen betekenen* in het groei- en leerproces van een ander, zodra dat tot onze mogelijkheden behoort (zie ook [§ 5 Magic zones maken en gebruiken](#)).

Dus, wat ga je doen met de vrijheden en verantwoordelijkheden die je blijkt te hebben? Accepteer je de dingen zoals ze zijn? Zijn er zaken waar je moeite voor wil doen om ze te veranderen? Wat zijn je redenen om dingen zo te laten of te willen veranderen? In het balanceren met vrijheid en verantwoordelijkheid zit ook het balanceren met de gevolgen van jouw doen en laten voor anderen. Vrijheid en verantwoordelijkheid als dynamische balans gaat over de wederkerigheid tussen individuen onderling en de grotere gehelen waar ze deel van uit maken. Wat leer je anderen, welke boodschap geef je hen met jouw doen en laten? We hebben

allemaal de vrijheid en de verantwoordelijkheid om dit soort keuzes naar eigen of een gedeeld(!) inzicht te maken.

Er komt nog een laagje complexiteit bij: alles en iedereen is voortdurend aan het veranderen. Het ene veranderingsproces gaat wat sneller dan het andere, maar zelfs dat wat bewegingsloos lijkt, is in beweging. Denk aan de moleculen van vaste stoffen zoals glas die trillen, denk aan de tektonische platen waar de continenten uit bestaan, denk aan de Aarde die door de ruimte beweegt. Of denk aan de verschillende manieren waarop samenlevingen in elkaar hebben gezeten in de loop van de geschiedenis. We hebben vrijheid in en verantwoordelijkheid voor onze bijdrage aan de veranderingen die ons eigenlijk te snel gaan én de veranderingen we niet zo makkelijk zien gebeuren. Hoe willen we dat de samenleving eruit ziet en functioneert? Wat willen we dat kinderen leren op school en daarbuiten?

§ 9 Zorgen voor de kwaliteit van duurzaam leren – wie kan wat doen?

De grootste rem op leren en op veranderen is de angst voor het onbekende (de onzekere gevolgen van de verandering), angst dat we het niet goed (genoeg) zullen doen en angst voor wat anderen van ons zullen denken. We kunnen elkaar daar mee helpen. Door te onderzoeken hoe dingen werken, zodat we onderbouwd en met vertrouwen beslissingen durven nemen. We kunnen elkaar daar mee helpen door onszelf en de ander echt te willen begrijpen, te erkennen dat we deze angsten allemaal hebben en door te leren ons bewust te zijn van de boodschappen die we bedoeld en onbedoeld geven met ons doen en laten.

*Als we géén aannames doen over wat een ander kan, wil of denkt, maar **uitgaan van veerkracht, van willen begrijpen en willen groeien**, dan* blijken de grenzen van de menselijke mogelijkheden verlegd te kunnen worden, in *magic zones*. Het kan zijn dat daar veel tijd en moeite (ook in de vorm van geduld) voor nodig zijn door bepaalde omstandigheden. Dan is de vraag of het op dat moment te combineren is met de andere dingen die je belangrijk vindt, *maar het kan wel*, als je er voor kiest. *Als* we met enige regelmaat afstemmen over wat we samen belangrijk vinden en of we nog op de goede weg zijn, *dan* kunnen we de dagelijkse hectiek of sleur doorbreken en doelgericht handelen op een manier die past bij wat we belangrijk vinden. En dan natuurlijk wel blijven onderzoeken of het wel werkt zoals bedoeld, of er geen onbedoelde bij-effecten zijn en of we niet intussen voortschrijdend inzicht hebben en willen bijsturen.

Iedereen die in onderwijs werkt heeft hier een sleutelrol in. Natuurlijk zijn er al vele modellen en frameworks die helpen om constructief over onderwijs na te denken en goed onderwijs te ontwerpen en te verzorgen. Dit document beschrijft een mensbeeld en een visie op leren waarin ideeën uit die modellen en frameworks, en uit andere invalshoeken, samenkomen in een mindset die rekening houdt met de complexiteit van het menselijk leren en leven. Deze mindset zou moeten helpen om vanuit een holistische en onderzoekende visie op het menselijk leren onderwijs te verzorgen waarin samen leren, samenleren, alles met alles verbindt. Een mindset waarin menselijk maatwerk het uitgangspunt *en* het doel is.

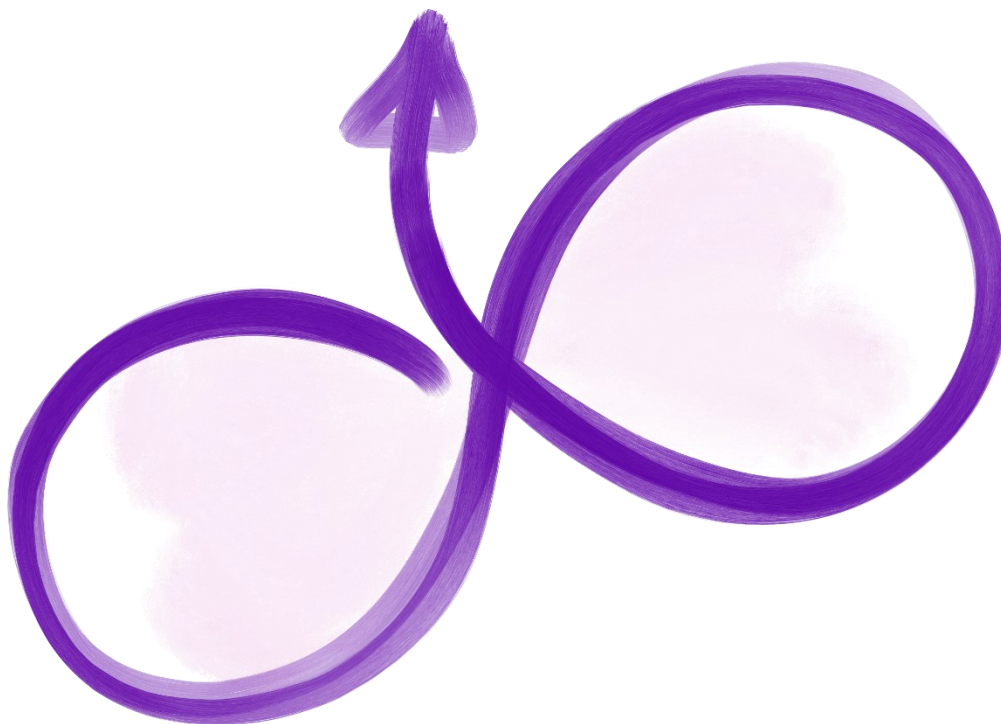
Een voorstel. Stel nou dat we van leren omgaan met vrijheid en verantwoordelijkheid, vanuit een onderzoekende basishouding en met een *caring & sharing mindset* het overkoepelend doel van alle onderwijs maken. Duurzaam, dus niet van het ene naar het andere uiterste gaan in te grote golfbewegingen en vanuit prestatiedrang. Liever **flexibel, veerkrachtig en sensitief** meebewegen met onszelf en onze omgeving. Onderzoekend leven en doelgericht bijsturen zonder door te schieten, met creatieve oplossingen voor problemen. Balanceren van belangen en behoeften, zodat het (eco)systeem als geheel voor alle betrokkenen goed functioneert. Zodat onderwijs gaat over leren *en* leven, over leren leven. Samenleren. Samenleven. Dat is wat we doen. Dan is het fijn als we er ook een beetje handig in zijn.

Dingen die helpen om onderwijs hier op af te stemmen:

- Constructieve communicatie: Alle twijfels, alle angsten moeten besproken kunnen worden. Alle vragen moeten gesteld kunnen worden. Iedereen heeft de verantwoordelijkheid om observaties, ervaringen en vragen te delen als ze belangrijk zijn voor de kwaliteit van duurzaam leren. Iedereen heeft ook de verantwoordelijkheid om te luisteren en te willen begrijpen als een ander zo'n observatie, ervaring of vraag deelt.

- Leven en werken vanuit een onderzoekende basishouding: als we dat onderwijzen en voordoen helpt dat maatwerk te leveren in onderwijs en daarmee in de samenleving als geheel. Het helpt in het (leren) omgaan met vrijheid en verantwoordelijkheid vanuit een caring & sharing mindset.
- Als je als docent ervoor kiest om je leerlingen, studenten en collega's (en jezelf!) onvoorwaardelijk te accepteren, om vertrouwen te geven en te zorgen dat je altijd uit kan leggen wat je overwegingen zijn om iets te doen of te laten (of je geeft toe dat je het even niet weet), dan kan je *magic zones* maken.
- Ontwerpen van groot naar klein: wat is het hogere doel van dit stuk onderwijs en hoe past dat in het grotere geheel?

Mag onderwijs fysiek, mentaal en existentieel een ruimte en proces zijn *where the magic happens*?

Bronvermelding

Het is onmogelijk om hier een volledige lijst op te nemen van alle bronnen (en ervaringen!) die de hier beschreven ideeën over samenleren geïnspireerd en gevormd hebben. Een paar belangrijke kan ik wel noemen.

Wetenschappelijke artikelen

van den Akker, J. (2010). *Building bridges: how research may improve curriculum policies and classroom practices*. In S. M. Stoney (Ed.), *Beyond Lisbon 2010: Perspectives from research and development for educational policy in Europe* (pp. 175-195). CIDREE.

Bandura, A. (2006). Toward a Psychology of Human Agency. *Perspectives on Psychological Science*, 1(2), 164–180.

Biesta, G. J. J. (2010). Why ‘What Works’ Still Won’t Work: From Evidence-Based Education to Value-Based Education. *Studies in Philosophy and Education*, 29(5), 491–503. <https://doi.org/10.1007/s11217-010-9191-x>

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2008). Self-determination theory: A macrotheory of human motivation, development, and health. *Canadian Psychology/Psychologie Canadienne*, 49(3), 182–185. <https://doi.org/10.1037/a0012801>

Dweck, C. S. (2017). From needs to goals and representations: Foundations for a unified theory of motivation, personality, and development. *Psychological Review*, 124(6), 689–719. <https://doi.org/10.1037/rev0000082>

Gale, T., & Parker, S. (2014). Navigating change: a typology of student transition in higher education. *Studies in Higher Education*, 39(5), 734–753. <https://doi.org/10.1080/03075079.2012.721351>

Raworth, K. (2017). A Doughnut for the Anthropocene: humanity’s compass in the 21st century. *The Lancet Planetary Health*, 1(2), e48–e49. [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(17\)30028-1](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(17)30028-1)

Van den Branden, K. (2015). Sustainable Education: Exploiting Students’ Energy for Learning as a Renewable Resource. *Sustainability*, 7(5), 5471–5487. <https://doi.org/10.3390/su7055471>

Widmann, A., & Mulder, R. H. (2018). Team learning behaviours and innovative work behaviour in work teams. *European Journal of Innovation Management*, 21(3), 501–520. <https://doi.org/10.1108/EJIM-12-2017-0194>

Wetenschappelijke overzichtsartikelen

Darling-Hammond, L., Flook, L., Cook-Harvey, C., Barron, B., & Osher, D. (2020). Implications for educational practice of the science of learning and development. *Applied Developmental Science*, 24(2), 97–140. <https://doi.org/10.1080/10888691.2018.1537791>

Philipsen, B., Tondeur, J., Pareja Roblin, N., Vanslambrouck, S., & Zhu, C. (2019). Improving teacher professional development for online and blended learning: a systematic meta-aggregative review. *Educational Technology Research and Development*. <https://doi.org/10.1007/s11423-019-09645-8>

Schneider, M., & Preckel, F. (2017). Variables associated with achievement in higher education: A systematic review of meta-analyses. *Psychological Bulletin*, 143(6), 565–600. <https://doi.org/10.1037/bul0000098>

von der Embse, N., Jester, D., Roy, D., & Post, J. (2018). Test anxiety effects, predictors, and correlates: A 30-year meta-analytic review. *Journal of Affective Disorders*, 227, 483–493. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2017.11.048>

Boeken

Barnett, R. (2018). *The ecological university - A feasible utopia*. Routledge, Taylor & Francis Group.

Batthyany, A., & Russo-Netzer, P. (Eds.). (2014). *Meaning in positive and existential psychology*. Springer.

Bronkhorst, L., & van Tartwijk, J. (Eds.). (2016). *Feedback ontketend/t*. Universiteit Utrecht.

Griffioen, D., Visser-Wijnveen, G., en Willems, J. (Red.) (2013). *Integratie van onderzoek in het onderwijs. Effectieve inbedding van onderzoek in curricula*. Noordhoff Uitgevers.

Esfahani Smith, E. (2017). *The Power of Meaning*. Rider.

Hermesen, J. *Windstilte van de ziel*. De Arbeiderspers.

Holmgren, D. (2017). *Permaculture Principles & Pathways Beyond Sustainability* (Revised Ed). Focus Print Group.

Keij, J. (2017). *De filosofie van Emmanuel Levinas in haar samenhang verklaard voor iedereen*. Uitgeverij Klement.

Ruitenbergh, C. W. (2015). *Unlocking the World Education in an Ethic of Hospitality*. Taylor & Francis.

Spaargaren, G., Weenink, D., & Lamers, M. (Eds.). (2016). *Practice Theory and research - Exploring the Dynamics of Social Life*. Routledge.

Thornton, P. H., Ocasio, W., & Lounsbury, M. (2012). *The Institutional Logics Perspective. A New Approach to Culture, Structure, and process*. Oxford University Press.

Yalom, I. D. (1980). *Existential Psychotherapy*. BasicBooks.

Proefschrift

In mijn promotie-onderzoek onderzocht ik de voorspelbaarheid van studiesucces in de opleiding (psychologie) op grond van informatie die beschikbaar was op het moment van inschrijven. Het overzichtsartikel over niet-cognitieve factoren in studiesucces bleek voor mij een bruggetje naar duurzaam onderwijs en samenleren. Dat bruggetje is voor een groot deel gebouwd van hoe ik heb mogen leren van en met mijn begeleiders tijdens het werk aan mijn proefschrift.

van der Linden, L. (2018). *Prediction of Study Success - Creation of Magic Zones*. Universiteit Utrecht, Nederland. <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/373433>

Website

Op www.lindavanderlinden.com deel ik gedachten en ideeën over duurzaam onderwijs, over samenleren.